

کتاب و کتابخانه

۱ - اهمیت کتاب و کتابخانه

موضوع جمع آوری کتاب و ترتیب کتابخانه از جمله چیز هائی است که از آغاز تمدن بشر تا کنون بین هر ملت متمدن معمول بوده و آنان برای انجام این امر جایگاه و مخازن مهمه ترتیب میدادند و کتابخانه ها میساختند و بدینوسیله مآثر مهمه تاریخی و مجموعه قوانین و دستور زندگانی و کشور داری و مسائل مربوط با امور اجتماعی و اخلاقی و غیر آن محفوظ شده و نگهداری میکردید .

از طرفی چون در روزگار پیشین کاغذ وجود نداشت و نوشتن هم بطرز نگارش امروزی صورت نمیگرفت لذا تاریخ و سیر و گزارش و خبر و امور راجعه با اجتماع و عادات و روش هر قومی بانقوش و رسوم و تصاویر و علامات روی صفحات یا روی پوست و قطعات سنگ و چوب و غیر آن نقش و ترسیم میکردید و یا اینکه روی الواح و خشت پخته و دیگر چیز ها که آثار رانگهبانی مینمود این مسائل درج و ثبت میشد چنانکه هم اکنون در اثر کاوش خرابه های باستان آثار نامبرده از زیر خاک در آمده و نمونه تمدن و پایه دانش هر ملتی را نشان میدهد .

ملل کلد و آشور از جمله ملت هائی بودند که پیش تر از همه بجمع کتب و ترتیب کتابخانه مبادرت نموده اند پس از آن مصر و یونان و ایران بوده که در این باب اهتمام داشته ولی در اروپا این روش در دوره باستان ابدأ معمول نبوده و از زمان شارلمان بیعد که اروپائیان را روابطی با شرق پیدا شده بنیاد کتابخانه و جمع کتب در اروپا معمول گردید .

قبل از پیدایش و اختراع فن چاپ تمام کار نوشتن بادست انجام گرفته و نسخه

های خطی که بیهای خیلی گران تمام میشد نوشته و اوقات زیادی برای این مصرف مینمودند بواسطه کثرت زحمت و مشقت زیادی که در جمع آوری و استنساخ يك کتاب بعمل میآمد بدین لحاظ يك کتاب بیهای خیلی زیاد تمام میشد و طوری بود که اغلب در برابر وزن يك کتاب چندین برابر طلا داده و آنرا میخریدند.

از طرفی نویسندگان و اهل خط و سواد کمیاب و نادر بوده و استنساخ يك نسخه خیلی بصعوبت انجام میگرفت و اگر صاحب خط و سواد پیدا میشد بندرت اتفاق میافتاد که خوب بنویسد یا لا اقل از عهده نوشتن خطی خوانا بر آید.

با ترتیب فوق معلوم است که در دوران قبل از پیدایش کاغذ و پیش از اختراع چاپ يك جلد کتاب تا چه پایه اهمیت داشته و استبعادی ندارد که بگوئیم يك کتاب برای دارنده آن مثل جواهری گرانبها بوده که بایستی آنرا مانند جان دوست داشته و نگهداری بنماید پیداست در چنین موردی طالبین کتاب بچه اندازه و چگونه در بدست آوردن آن سعی و کوشش یا جانبازی و فدا کاری مینمودند.

در آن دوره اگر کسی میخواست بهترین تحفه و هدیه برای گرامی ترین دوست دانشمند خود بفرستد چیزی را بهتر از کتاب نمیدانست یا اگر فاتحی غرامت جنگ و جزیه از طرف مغلوب میخواست آنرا ممکن بود بگرفتن نسخ کتاب نفیس تبدیل نماید چنانکه هرون الرشید و مأمون بعضی از مؤلفات یونان را که در طب و ریاضی و فلسفه بوده بعنوان غرامت جنگی گرفته و بحین بن اسحق طیب برای ترجمه داد و برای ترجمه یکی از کتابهای جالینوس سه برابر وزن آن با استاد مذکور طلا اعطا نمودند.

خلاصه با اهمیتی که در زمان پیشین برای کتاب بود کسانی که دارای چنین جواهری گرانبها بودند وسیله ها برای حفاظت و نگهداری آن اتخاذ مینمودند مأمون هم با امپراطور روم شرقی بدینگونه صلح نمود که برای او کتبی از کتابهای کتابخانه قسطنطنیه را فرستاده و یکی از پزشکان کشور خود را بنزد وی روانه دارد.

اسمعیل پادشاه مراکش در قرن ۱۱ هجری موقعیکه در صدد احیاء آثار و رسوم گذشتگان بر آمد نامه پادشاه اسپانیا نوشت و در آن شرط نمود که کتب عربی اندلس را در برابر رها نمودن اسرای اسپانیائی برای وی بفرستد او برای پنجاه نفر اسیر

پنجهزار کتاب داده و برای هر اسیر نصرانی صد جلد کتاب از کتب خوب و نفیس اسلامی که در خزانه اشبیلیّه و قرطبه و غرناطه بود تقدیم نمود.

همینطور هر يك از خلفا و پادشاهان و حکام و امراء و سران و سرداران برای جمع و نگهداری کتب خارجی زیاد نموده و ثروت‌های هنگفتی را در اینراه مصرف میکردند و مخازن و کتابخانه‌ها ترتیب داده و آنرا یکی از افتخارات و شئون جاه و مقام و اهمیت خانوادگی خود می‌شمردند.

۲ - وقف کتاب و اهتمام در نگهداری آن

پس از پیدایش و ظهور دین اسلام بتدریج موضوع نگارش کتاب و نگهبانی و حفاظت آن اهمیت بی‌اندازه پیدا نموده و از طرف خلفای اموی و بنی‌عباس و وزیران و سران و سرکردگان کشوری و لشکری توجهی خاص بجانب این امر شده و بعضی از اموال خود موقوفاتی برای جمع و ضبط کتاب اختصاص دادند.

مأمون بیت‌الحکمه را برای ترجمه کتب یونانی و نستعلیقی و هندی و فارسی و قبطی و عربی ترتیب داده و در آنجا مخزنی جهت جمع آوری و ضبط کتب تهیه نمود و کتابهای نفیس از هر جا گرد آورده و آنرا با جلدهائی که باطلای خالص تذهیب و زینت میشد تزین نموده و در آن مخزن جا میدادند.

در آنعصر مخصوصاً باستنساخ قرآن مجید و زیب و آرایش و تذهیب آن توجهی زیاد نموده و بی‌اندازه باین عمل اهمیت میدادند چنانکه بعضی از بزرگان و سران جایگاهی خاص در کاخهای خود ترتیب داده و نگهبانانی برای حفظ و حراست اینگونه نفایس انتخاب مینمودند و مبلغی از مال و دارائی خود را برای صیانت و نگهداری آن نفایس وقف کرده و ضمن میراث برای کتب و نسخه‌های خطی کلام‌الله احترامات و تشریفات خاص منظور مینمودند چنانکه نوشته‌اند یکی از امراء آل بویه کتابخانه پدر را بجای ارث گرفته و خود را از باقی میراث پدر خارج نمود، در قرون اولیّه اسلامی هر جا که مساجد و پرستش‌خانه‌های از وجوه بیت‌المال و امور بریه بنا میشد مدرس و دارالعلمی هم بآن علاوه و بعدها بزرگان برای آن وقفها کرده از دارائی خود هزینه و اعتباری برای اینگونه ابنیه واگذار مینمودند تا بمصرف تهیه کتاب و مخارج

علما و طلاب و خدام آن برسد و بسا بود که امرا و اشراف بمساجد و کتابخانه آن کتبی گرانبها تقدیم نموده و بواسطه اهمیت و نفاست کتاب و کمیابی و ندرت آن عنوان وقف بروی هر يك می نهادند تا کسی بخرید و فروش آن مبادرت ننماید بدین لحاظ کتابها محفوظ مانده و این عنوان از تباهی و فقدان آن جلوگیری مینمود .

۴ - عیسویان و حفظ کتب و آویختن کتاب بسلاسل

کلیسا و پرستشگاههای مسیحی هم بنوبت خود در جمع کتاب و نگهداری آن مبادرت نموده و هر کتبیسه دارای آموزشگاهی بود که علوم الهی و فلسفه در آن تدریس شده و اشخاصی را برای اجتهاد و دانشمندی در احکام کیش عیسوی مهیا مینمود و کشیشهایی بیرون میداد .

این جامعه ها هر يك دارای کتابخانه بودند و کتابخانه بمنزله يك نوع دارائی و ثروتی برای آن بنگاه بشمار آمده پایه اهمیت و اعتبار آنرا آشکار مینمود و اغلب کشیشها از راه فروش اسناد و تمسکات و آمرزش و قباله های خرید بهشت پولهایی فراهم نموده و با آن کتاب خریداری مینمودند .

موقعی در کتبیسه دزدهایی پیدا شدند که کتب مزامیر و سرودها را دزدیده و انجیلهای کلیسا را از راه طمع یا دشمنی می ربودند اگر چه برای جلوگیری از اینکار بعد ها امر و دستور دادند که کتب را بزنجیری بسته و مقید نمایند تا از سرقت و اختلاس محفوظ ماند معذلك غمگین کتب نفیسه را دزدیده نابود و مفقود مینمودند .

ویلیام بلیدز متخصص تاریخ کتب و کتابخانه میگوید در روتفس هلند بواسطه دشمنی با کشیش مجموعه نفیسی از کتب خطی که مربوط بامور مذهبی و کتب دینی بود بسرقت رفت و بالاخره اثر جای پای دزد را تشخیص داده و تعقیب نمودند بعد از آن کشیشها برای رسیدگی انجمن کرده و تدابیر لازمه برای نگهداری سایر کتب بعمل آوردند تا اینکه از دستبرد دزدان محفوظ ماند از جمله تدابیر این بود که زنجیرها ترتیب داده و آب مقدس بر آن پاشیده کتابها را بزنجیر آویخته و بقید و بند در آوردند و این روش مدتها معمول و برقرار بود .